

ТӨРҮТҮҮНГЕН ХҮНҮҢЕР-БИЛЕ

Өөрүшкүсү болуп турган, азыркы 6 окулду, бир кыска таленттин мези Бора Сыйновна Бомбуа октябрь 22-де 50 харлаар. Ол хей чыдарда Эркин районун херекчилер нителелине бугалтерлер аныктап келген, «Совет кооперациян тергени» деп хуудуугу аттык эдилекчи, Ишак убагымыс азыркы Бора Сыйновна Бомбууну төртүтүнген хуңу биле бистер шүптүсүз кинг байырмак чедир, анза чаар калдыкымды, бүтү-ле бар чымды-чымак сөстөрүн сөпөн, ачы-амралдык, буйн-чи чаарга эркин дээр убагымыска, азыркыска чеге чедир мөйдүнис.

Кожавис Хакасияда ДУГУРЖУЛГАГА АТ САЛГАН

Садик-экономика, аякка-агай болган кудурга таалай-биле калы ажыдакыла, мюн сонгаар улам жог-жудур соурга-биле Хакасия Республиканын Министрлер Чувелди болган Кыдат Улус Республиканын Харбин хоорайны Уаусучу хазна дугуржулга кылган. Делегей практикада хуңу көрдүнгөн аны-букту херчилерин салдык-экономика, аякка-агай болган кудурга харылааларын, га ийн таалай ажылап болурун ат салган дугуржулга айткын.

Садик, улетип болган ту-дугу, көдө аякка-агай, өрмөк болган техника, кудурга, турисин болган спортчу харылаалар, медицина талаа-биле дугуржулга ат салган. Абакан-Харбин аразына, га самолёттар ужудухунуну организастаары база көрдүнгөн.

Хакасия Республиканын өмүздөндөн республиканын Министрлер Чувелдинин Дорган Е. А. Смирнов, Харбин хоорайнын чазакнын өмүздөндөн Харбин хоорайны чагырыкчынын олакчыны Чу Шэн Уэн ук дугуржулга ат салган.

АМЕРИКАЖЕ ЧАЛАЛГА

АКШ-тын пионер лагерлерине ажыдаар вожаталарын хамараышпас курунелер демекчилегинин чуртта-рында, областарындан бол-ган кайраарындан чыгып алып дугайында уелет салын Хакасия Республикасынын аякка-агай чыгырыкчынын аны-адын кырынга келген, Анза барып ажыдаар килелер атып дым кырынга көс-күтү чугаалаар, кадым шык-рак, спортка хандыкшылдык, бичи уругулар биле ажыдаар күрөлдө 20-ден 26 хар чедир назылы болуру албан.

Хакасия Республикага ийн чеге берген, Оларны бо чылдын октябрь 23-де чедир шилдин.

Николай Ильич Ермолин буйныгы-ла кижн чораш. Ол кеш, онкология аары-ларымдан атыды, шүптү аарыгарын эмнен турар. Ол эмнээрде гипно аргамын бо-ла ажыдаар, маалыгы гипно-логу арга азырында эмнээрде колдуу-ла ажылап турары дээштин.

Николай Ильич Томский кедө ажыдагыл ин-ститудунун ветеринария факультетин дооска, Тылга 32 чыл ажыдады. Гипноз — «хамнаар» аргамы ол шөгдө-ла чыктыды, биле ажылап эмнен чораш. Ажы-биле беш чыл бур-гунгар ажыдап эгелен. Чумак хевирдин «хам» бол-ду.

Кызыл хоорайда Серерал 11 дугаарды бичи бажы-чыгышка республиканын бүтү кожуунарында кижилер кээп, эмнедин ап, Коля аякчыны буйны ап, тугарларынын сану көвей.

Бажынын тин шамчез ол-дуну эмнедин чораш, ол буйныгы хуудазаны эмнекчиге кээп турар кижилерин көрүм. Суук ал-баны дугелерде салдына бээр бичи оолдары, аяк-нын хордакада непа аарып, дымды алган бертинге таалайында, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

— 1993 чылдын солуннар болгаш журналдар чагыдыл-ганы Бай-Тайга районда эр-кен чылдардан элээн оожум чоруп турар. Оон чылдаганы хейге биддинер. Бир тала-зында, оларны чагыдырыны өртөк-үзөн дыка улгатка, ийнде, ажылынарнын, ал-бан-хаакчыларын шалын, пенсионерлерин пенсиям, хей уругуларын илерин пообисерин чогуур үезинде алдынмай турар. Билдиг бер-ге байдалар тура-лаа, сол-дуннар болгаш журналдар чагыдып адыр күрөлдөргө чазын эвес — деп, районун харылза беддинини началь-нынын оралкычы, чагы-дылгы харылзаар К. Х. Ма-дун редакцияга динтыгар.

Билганы республиканын эмдыралын хун бурч чыл-дып турар иделаяда беш катал үнер «Шың» солуну колдуунда өг-бүлө бурчу чагыдып адыр күрөлдиг. Бил-дыг болганы-биле суурларда харылзаа черлерини ажал-дакчылары, лоточкалар «Шың» солуну ажыгы чо-чогур хуусазында чагыдып алган турарычте сагышты салып турар. Нитишпи-Солуннар болгаш журнал-дар чагыдылган дооудугуе чедир бо кемчиги организа-тыг чорудар дээр районун харылза беддинини началь-нынын оралкычы Катка-оол Хомушувич иделейге ажалдап турар. Район төүтүнү бугурүлелерине, ал-

Чагыдылга-93

биле бо хунге чедир районда 450 экемелер «Шың» солун чагыттыган. Солуннар чагыдылганын ажылыгы Шуйда харылзаа чери (Тойбу-хаа Серемая), Тээли суурда почтагы Бадн Чечек болгаш өскелер аа-дык чедир турарлар.

ХУУЛГААЗЫН ЭМНЕКЧИ

Ийе, хуулгаазын эмнекчи Николай Ильич Ермолин буйныгы-ла кижн чораш. Ол кеш, онкология аары-ларымдан атыды, шүптү аарыгарын эмнен турар. Ол эмнээрде гипно аргамын бо-ла ажыдаар, маалыгы гипно-логу арга азырында эмнээрде колдуу-ла ажылап турары дээштин.

Николай Ильич Томский кедө ажыдагыл ин-ститудунун ветеринария факультетин дооска, Тылга 32 чыл ажыдады. Гипноз — «хамнаар» аргамы ол шөгдө-ла чыктыды, биле ажылап эмнен чораш. Ажы-биле беш чыл бур-гунгар ажыдап эгелен. Чумак хевирдин «хам» бол-ду.

Кызыл хоорайда Серерал 11 дугаарды бичи бажы-чыгышка республиканын бүтү кожуунарында кижилер кээп, эмнедин ап, Коля аякчыны буйны ап, тугарларынын сану көвей.

Бажынын тин шамчез ол-дуну эмнедин чораш, ол буйныгы хуудазаны эмнекчиге кээп турар кижилерин көрүм. Суук ал-баны дугелерде салдына бээр бичи оолдары, аяк-нын хордакада непа аарып, дымды алган бертинге таалайында, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

Николай Ильич төүмел-динден «хам-да» болза, Красноярскнын эмчн ин-ститудунга массажат өө-ренип курска. Оскине гипноз-биле эмнээр тускай тергежилди эмнээр алаан кижн болду. Анза буйн чеге-лаадылган, колду биду-булча, маак сөөкү ушун-ган кижилерин бичи кала элпн каар, магалы-ла кижн болган.

ЧИҢГИС-ХААН

Орай дүсө, даглар, Авык, каас кетинген хөрөзөн кижн. Оон арында дүзүрелди демдектери илден. Арты-биле азыггы уругулар кушалдырып арте бээр. Ол кижн Темучиннин авазы, Ишк, дүзүлдү хат хоонайнып турар. Хой кижн чодак тонунт кижн бижээр жукулгаш, мурунче деп берип кел чидер. Ол аштан-суксан кижини мурунда бир бөрү сыын өтүрүп алган, оон ий-тин чара тыртан алган, чоок-шудан орган кижиге калымы-рынга белен. Бичаала-лаа илден кижн өтүр сөктөн бөрү-бак бикээти алкын, харам-дыл ий чидер. Оон ары-ла-ла, эринери кымыл хан апар.

Хертертен азыггы шерилер демги кижини ныч-биле кушалдырып арте бар чор-за, оларнык баштынчыны анык кижн демги кижиге халдып келген, айтарар: — Сен кижн сен бе, азы бару сен бе? — Силерни ташыр-дар мен. Моолда алдаржып бар чыдар кижини танысаа боорга кайны болур. Бичаала-лаа мен силерге хамарчыкан чамдык чагытырны таттарга чуга-лап берилкен кижн-ди мен. Менн бурган депээр боор.

Чингис-Хааннын улуг өргө-зөн допгадыр шериг дарга-лары чоруп турарлар. Бир шериг хептиг кижн чедип кел-геш, Кыдаттын Алдын-Хаанын алычы келгенин дымдыдыр. Чингис-Хаан ду-жугалде саалкан чоргаар, турлуг апарган оларар, Ал-дын-Хаанын алычы айдан-ай белээн тывысышкан, Алдын-Хаан оон дуза дилеп турарын чугаалаар.

Алдын-Хаан дуза дилеп турар шыжады, Чингис-Хаан медий улус болгай. Чүте мен-ден дуза дилей берген чоон-деп болдым ар. Ол бир кижиге бүгү шериги чымын, Субилайны келдирдин дужа-ар, Чингис-Хаан Алдын-Хаанын курчуненин Моолге халдар деп турарын баш удыр билди, кыдаттар болгаш таттарлар моол ноярларыны, хаанларыны, аразында тарам-мек, бот-боттары дегилшес байдалын ажылап турарын бээр эки билди. Бичангаш артка күшүт ханларыны шериг күжү-биле каттыштылар оон кол сорудганы болуп турар.

Чингис-Хаанын шерин хун келген түдүм-на көүдөл кел чидер, Чолу-Хаан шитинде Темучини удуур. Бичангаш калган Чингис-Хаан Топту-биле дайылажып турар, Чолу-Хаан ол мезги кончт ажыктап, олар түдүп турган, кужти төткөлөр аян деп азыггы биле чугаалап оларар, Чингис-Хаан таттарларже хал-даш, чик тирелген чедип алды. Оон соонда Чолу-Хаан-ге болду чингис хаанын Субилайны чорудар, Түдүчүкүн чамды-боорге, ханчинг-лаа болза, Чингистин шерин улуг тилделген болчу. Бир ныдыт түдүчүкүнгө Темучин балгы-дан бээр, Азыггы аяк чедип келген: «Ким авазды болду, ол албес жуурга» — деп ыл-лап оларар. Оолданын салды-оолу, оларын аразын да алаанайкылазы авазын ныч сагыш-сеткилд хун бөрү дүзүрелди чорупун кинода сагышкынар-биле толдур-га өтүлгөсү.

1209 чыл Чингис-Хаанын улуг өргөзөнге бир айткын тал-ээлени келген. Топту-Хаанын олту-биле апардып демеел чоруп турар болгай, семетиле болуп гошпен алаанайкылыгы, база кинода дооргоосун Темучин болду-ну алысаар, димдалар-биле чингис баг бообайн, аразында алаанайкылыгы турарын база өгөтүсү. Ол чыкпаш чамдык ноярлар база Темучин-ни дег-нейн турар.

Моолдин дегем ховуларын, чочумалдык чедлен, кижини амдыралы каражак кестүп, азын кай аалдар, кожуунгар, аймактар каттыжып ат турар. Элээн үе эртенде, Моолду хунд кубалы болду. Азыггы анык-бүтү аймактарын хаан-назы, байлар, шериг чачына-ны, бөдүн кижилер чылган. Хам Темучини алган-мактамшылар, бир эвес сен бичи Моолдин хааны апар болдуна, ону калды-бир эр-ден-дужаала хулар алышты ол сагындырды турар болуш-ту Темучини мактап, ону хаан дужугде олтурт деп дег-кино. Түндөндө Темучин хаан болу бээр.

Чингис-Хаанын улуг өргө-зөн допгадыр шериг дарга-лары чоруп турарлар. Бир шериг хептиг кижн чедип кел-геш, Кыдаттын Алдын-Хаанын алычы келгенин дымдыдыр. Чингис-Хаан ду-жугалде саалкан чоргаар, турлуг апарган оларар, Ал-дын-Хаанын алычы айдан-ай белээн тывысышкан, Алдын-Хаан оон дуза дилеп турарын чугаалаар.

Алдын-Хаан дуза дилеп турар шыжады, Чингис-Хаан медий улус болгай. Чүте мен-ден дуза дилей берген чоон-деп болдым ар. Ол бир кижиге бүгү шериги чымын, Субилайны келдирдин дужа-ар, Чингис-Хаан Алдын-Хаанын курчуненин Моолге халдар деп турарын баш удыр билди, кыдаттар болгаш таттарлар моол ноярларыны, хаанларыны, аразында тарам-мек, бот-боттары дегилшес байдалын ажылап турарын бээр эки билди. Бичангаш артка күшүт ханларыны шериг күжү-биле каттыштылар оон кол сорудганы болуп турар.

Чингис-Хаанын шерин хун келген түдүм-на көүдөл кел чидер, Чолу-Хаан шитинде Темучини удуур. Бичангаш калган Чингис-Хаан Топту-биле дайылажып турар, Чолу-Хаан ол мезги кончт ажыктап, олар түдүп турган, кужти төткөлөр аян деп азыггы биле чугаалап оларар, Чингис-Хаан таттарларже хал-даш, чик тирелген чедип алды. Оон соонда Чолу-Хаан-ге болду чингис хаанын Субилайны чорудар, Түдүчүкүн чамды-боорге, ханчинг-лаа болза, Чингистин шерин улуг тилделген болчу. Бир ныдыт түдүчүкүнгө Темучин балгы-дан бээр, Азыггы аяк чедип келген: «Ким авазды болду, ол албес жуурга» — деп ыл-лап оларар. Оолданын салды-оолу, оларын аразын да алаанайкылазы авазын ныч сагыш-сеткилд хун бөрү дүзүрелди чорупун кинода сагышкынар-биле толдур-га өтүлгөсү.

1209 чыл Чингис-Хаанын улуг өргөзөнге бир айткын тал-ээлени келген. Топту-Хаанын олту-биле апардып демеел чоруп турар болгай, семетиле болуп гошпен алаанайкылыгы, база кинода дооргоосун Темучин болду-ну алысаар, димдалар-биле чингис баг бообайн, аразында алаанайкылыгы турарын база өгөтүсү. Ол чыкпаш чамдык ноярлар база Темучин-ни дег-нейн турар.

Моолдин дегем ховуларын, чочумалдык чедлен, кижини амдыралы каражак кестүп, азын кай аалдар, кожуунгар, аймактар каттыжып ат турар. Элээн үе эртенде, Моолду хунд кубалы болду. Азыггы анык-бүтү аймактарын хаан-назы, байлар, шериг чачына-ны, бөдүн кижилер чылган. Хам Темучини алган-мактамшылар, бир эвес сен бичи Моолдин хааны апар болдуна, ону калды-бир эр-ден-дужаала хулар алышты ол сагындырды турар болуш-ту Темучини мактап, ону хаан дужугде олтурт деп дег-кино. Түндөндө Темучин хаан болу бээр.

Чингис-Хаанын улуг өргө-зөн допгадыр шериг дарга-лары чоруп турарлар. Бир шериг хептиг кижн чедип кел-геш, Кыдаттын Алдын-Хаанын алычы келгенин дымдыдыр. Чингис-Хаан ду-жугалде саалкан чоргаар, турлуг апарган оларар, Ал-дын-Хаанын алычы айдан-ай белээн тывысышкан, Алдын-Хаан оон дуза дилеп турарын чугаалаар.

Алдын-Хаан дуза дилеп турар шыжады, Чингис-Хаан медий улус болгай. Чүте мен-ден дуза дилей берген чоон-деп болдым ар. Ол бир кижиге бүгү шериги чымын, Субилайны келдирдин дужа-ар, Чингис-Хаан Алдын-Хаанын курчуненин Моолге халдар деп турарын баш удыр билди, кыдаттар болгаш таттарлар моол ноярларыны, хаанларыны, аразында тарам-мек, бот-боттары дегилшес байдалын ажылап турарын бээр эки билди. Бичангаш артка күшүт ханларыны шериг күжү-биле каттыштылар оон кол сорудганы болуп турар.

Чингис-Хаанын шерин хун келген түдүм-на көүдөл кел чидер, Чолу-Хаан шитинде Темучини удуур. Бичангаш калган Чингис-Хаан Топту-биле дайылажып турар, Чолу-Хаан ол мезги кончт ажыктап, олар түдүп турган, кужти төткөлөр аян деп азыггы биле чугаалап оларар, Чингис-Хаан таттарларже хал-даш, чик тирелген чедип алды. Оон соонда Чолу-Хаан-ге болду чингис хаанын Субилайны чорудар, Түдүчүкүн чамды-боорге, ханчинг-лаа болза, Чингистин шерин улуг тилделген болчу. Бир ныдыт түдүчүкүнгө Темучин балгы-дан бээр, Азыггы аяк чедип келген: «Ким авазды болду, ол албес жуурга» — деп ыл-лап оларар. Оолданын салды-оолу, оларын аразын да алаанайкылазы авазын ныч сагыш-сеткилд хун бөрү дүзүрелди чорупун кинода сагышкынар-биле толдур-га өтүлгөсү.

1209 чыл Чингис-Хаанын улуг өргөзөнге бир айткын тал-ээлени келген. Топту-Хаанын олту-биле апардып демеел чоруп турар болгай, семетиле болуп гошпен алаанайкылыгы, база кинода дооргоосун Темучин болду-ну алысаар, димдалар-биле чингис баг бообайн, аразында алаанайкылыгы турарын база өгөтүсү. Ол чыкпаш чамдык ноярлар база Темучин-ни дег-нейн турар.

Моолдин дегем ховуларын, чочумалдык чедлен, кижини амдыралы каражак кестүп, азын кай аалдар, кожуунгар, аймактар каттыжып ат турар. Элээн үе эртенде, Моолду хунд кубалы болду. Азыггы анык-бүтү аймактарын хаан-назы, байлар, шериг чачына-ны, бөдүн кижилер чылган. Хам Темучини алган-мактамшылар, бир эвес сен бичи Моолдин хааны апар болдуна, ону калды-бир эр-ден-дужаала хулар алышты ол сагындырды турар болуш-ту Темучини мактап, ону хаан дужугде олтурт деп дег-кино. Түндөндө Темучин хаан болу бээр.

Чингис-Хаанын улуг өргө-зөн допгадыр шериг дарга-лары чоруп турарлар. Бир шериг хептиг кижн чедип кел-геш, Кыдаттын Алдын-Хаанын алычы келгенин дымдыдыр. Чингис-Хаан ду-жугалде саалкан чоргаар, турлуг апарган оларар, Ал-дын-Хаанын алычы айдан-ай белээн тывысышкан, Алдын-Хаан оон дуза дилеп турарын чугаалаар.

Алдын-Хаан дуза дилеп турар шыжады, Чингис-Хаан медий улус болгай. Чүте мен-ден дуза дилей берген чоон-деп болдым ар. Ол бир кижиге бүгү шериги чымын, Субилайны келдирдин дужа-ар, Чингис-Хаан Алдын-Хаанын курчуненин Моолге халдар деп турарын баш удыр билди, кыдаттар болгаш таттарлар моол ноярларыны, хаанларыны, аразында тарам-мек, бот-боттары дегилшес байдалын ажылап турарын бээр эки билди. Бичангаш артка күшүт ханларыны шериг күжү-биле каттыштылар оон кол сорудганы болуп турар.

Чингис-Хаанын шерин хун келген түдүм-на көүдөл кел чидер, Чолу-Хаан шитинде Темучини удуур. Бичангаш калган Чингис-Хаан Топту-биле дайылажып турар, Чолу-Хаан ол мезги кончт ажыктап, олар түдүп турган, кужти төткөлөр аян деп азыггы биле чугаалап оларар, Чингис-Хаан таттарларже хал-даш, чик тирелген чедип алды. Оон соонда Чолу-Хаан-ге болду чингис хаанын Субилайны чорудар, Түдүчүкүн чамды-боорге, ханчинг-лаа болза, Чингистин шерин улуг тилделген болчу. Бир ныдыт түдүчүкүнгө Темучин балгы-дан бээр, Азыггы аяк чедип келген: «Ким авазды болду, ол албес жуурга» — деп ыл-лап оларар. Оолданын салды-оолу, оларын аразын да алаанайкылазы авазын ныч сагыш-сеткилд хун бөрү дүзүрелди чорупун кинода сагышкынар-биле толдур-га өтүлгөсү.

1209 чыл Чингис-Хаанын улуг өргөзөнге бир айткын тал-ээлени келген. Топту-Хаанын олту-биле апардып демеел чоруп турар болгай, семетиле болуп гошпен алаанайкылыгы, база кинода дооргоосун Темучин болду-ну алысаар, димдалар-биле чингис баг бообайн, аразында алаанайкылыгы турарын база өгөтүсү. Ол чыкпаш чамдык ноярлар база Темучин-ни дег-нейн турар.

Моолдин дегем ховуларын, чочумалдык чедлен, кижини амдыралы каражак кестүп, азын кай аалдар, кожуунгар, аймактар каттыжып ат турар. Элээн үе эртенде, Моолду хунд кубалы болду. Азыггы анык-бүтү аймактарын хаан-назы, байлар, шериг чачына-ны, бөдүн кижилер чылган. Хам Темучини алган-мактамшылар, бир эвес сен бичи Моолдин хааны апар болдуна, ону калды-бир эр-ден-дужаала хулар алышты ол сагындырды турар болуш-ту Темучини мактап, ону хаан дужугде олтурт деп дег-кино. Түндөндө Темучин хаан болу бээр.

Чингис-Хаанын улуг өргө-зөн допгадыр шериг дарга-лары чоруп турарлар. Бир шериг хептиг кижн чедип кел-геш, Кыдаттын Алдын-Хаанын алычы келгенин дымдыдыр. Чингис-Хаан ду-жугалде саалкан чоргаар, турлуг апарган оларар, Ал-дын-Хаанын алычы айдан-ай белээн тывысышкан, Алдын-Хаан оон дуза дилеп турарын чугаалаар.

Алдын-Хаан дуза дилеп турар шыжады, Чингис-Хаан медий улус болгай. Чүте мен-ден дуза дилей берген чоон-деп болдым ар. Ол бир кижиге бүгү шериги чымын, Субилайны келдирдин дужа-ар, Чингис-Хаан Алдын-Хаанын курчуненин Моолге халдар деп турарын баш удыр билди, кыдаттар болгаш таттарлар моол ноярларыны, хаанларыны, аразында тарам-мек, бот-боттары дегилшес байдалын ажылап турарын бээр эки билди. Бичангаш артка күшүт ханларыны шериг күжү-биле каттыштылар оон кол сорудганы болуп турар.

Чингис-Хаанын шерин хун келген түдүм-на көүдөл кел чидер, Чолу-Хаан шитинде Темучини удуур. Бичангаш калган Чингис-Хаан Топту-биле дайылажып турар, Чолу-Хаан ол мезги кончт ажыктап, олар түдүп турган, кужти төткөлөр аян деп азыггы биле чугаалап оларар, Чингис-Хаан таттарларже хал-даш, чик тирелген чедип алды. Оон соонда Чолу-Хаан-ге болду чингис хаанын Субилайны чорудар, Түдүчүкүн чамды-боорге, ханчинг-лаа болза, Чингистин шерин улуг тилделген болчу. Бир ныдыт түдүчүкүнгө Темучин балгы-дан бээр, Азыггы аяк чедип келген: «Ким авазды болду, ол албес жуурга» — деп ыл-лап оларар. Оолданын салды-оолу, оларын аразын да алаанайкылазы авазын ныч сагыш-сеткилд хун бөрү дүзүрелди чорупун кинода сагышкынар-биле толдур-га өтүлгөсү.

1209 ч